

Janez Mlinar

Srednjeveška biografija med individualnim in kolektivnim

Herbert Grundmann, zagotovo eden najboljših poznavalcev srednjeveškega zgodovinarstva, je v svojem zgoščenem in na trenutke težko berljivem pregledu srednjeveške historiografije zgodovinske zapise, ki želijo prikazovati posameznika in opisovati njegova dejanja, porazdelil med dve literarni zvrsti. Prvo skupino tekstov je poimenoval s pomensko širokim terminom *vita* in zgolj z dopolnilom v naslovu nakazal, da pod to literarno zvrstjo razume dve vrsti tekstov. Čeprav ni natančneje opredelil meje med njima, je »profanim« biografijam postavil ob bok liturgični rabi namenjene legende (Grundmann, 1987, 29). Podobno distinkcijo najdemo pri Vollmannu, ki razlikuje med hagiografskimi in nehagiografskimi *vitami* (Vollmann, 1999², 1751–1752). Grundmannova in Vollmannova ohlapna delitev nakazuje na terminološko fluidnost, ki izhaja že iz srednjeveškega poimenovanja biografskih besedil. *Vita*, *passio*, *legenda*, *historiae*, *translationes*, *miracula* so zgolj nekatere izmed oznak, za katerimi se skrivajo vsebinsko sorodni teksti. Zgodovinarstvo je v literarni zgodovina skušata ta nepregleden korpus besedil tipizirati in sistematizirati, pri čemer pa sta lahko zgolj deloma uspešna, saj se naslanjata na literarnozgodovinske kategorije in oznake, ki so se v sodobnih jezikih uveljavile šele v 18. stoletju (Berschin, 1986, 21–22).¹

Vsebinsko so srednjeveška biografska besedila zelo raznovrstna. Pri pripovedovanju zgodbe avtorji uporabljajo različne stilske elemente in literarne prijeme. Pogosto ni mogoče potegniti jasne in enoznačne meje med posameznimi literarnimi zvrstmi. Brunhölzl govori celo o »*Nebeneinander und oftmals Ineinander des Biographischen und Hagiographischen*« (Brunhölzl, 1999², 202). V središču zanimanja tako biografij (*vitae*) kot legend in hagiografij je izstopajoči posameznik, ki ga želijo vsaka na svoj način in s svojimi literarnimi prijemi kar najbolj plastično izrisati pred očmi bralca ali morebitnega poslušalca. Vzpostavitev kriterijev za ločevanje posamezne zvrsti in umestitev posameznega teksta v določeno zvrst je predvsem literarnozgodovinski problem. Če skušamo v posameznem besedilu iskati odsev neke zgodovinske realnosti – in to naj bi bila ena glavnih nalog zgodovinarstva –, je tovrstno razvrščanje tekstov zgolj sekundarnega pomena (Lotter, 1979, 320). Zgodovinarstvo naj bi obravnavalo

1 Berschin je srednjeveške biografske tekste razdelil v tri velike skupine ter ločuje med legendami, biografijami in hagiografijami.

čim širši nabor besedil, in kot je poudaril Berschin, naj bi bilo odprto za vse oblike in vsebine, ki jih je srednji vek iznašel v ta namen (Berschin, 1986, 21). Temu principu sledi tudi pričujoča razprava. Kljub terminološki nedorečenosti – ta je zavestno odrijena na stran – nas zanimajo vsa besedila, ki ne glede na intenco in literarno obliko govorijo o posamezniku in njegovem delovanju. V razpravi želimo v prvi vrsti diahrono prikazati razvoj tovrstnih zapisov v srednjem veku in opozoriti na vlogo posameznika v njih. Na ta način bomo lažje dobili uvid v funkcijo in vsebinsko vrednost biografskih zapisov v srednjem veku ter v njihov interpretativni domet.

Opisovanje življenjskih zgodb posameznikov so poznali že v antiki. S Plutarhovimi Βίοι Παράλληλοι in Svetonijevimi *De vita Caesarum* je v 2. stoletju po Kristusu biografika kot posebna literarna zvrst doživela vrhunec. Toda poznoantični in zgodnesrednjeveški krščanski avtorji so se oddaljili od te antične tradicije. Prevezli so zgolj formo, vsebinsko pa so zvrst močno predrugačili. Niso jih več zanimali vladarji in vplivneži, ampak so fokus usmerili v mučence in posameznike, ki so lahko s svojimi dejanji in stališči predstavljali zgled krščanskega življenja. Na ta način je nastala vrsta hagiografskih besedil, ki z več kot 10.000 enotami predstavljajo najštevilčnejši korpus v okviru srednjeveških biografij (Berschin, 1986, 3).

Poleg fokusa opisovanja se je bistveno spremenila tudi intenca avtorjev. Če sta bila Plutarh in Svetonij pri svojih življenjepisih pozorna zlasti na značajske poteze in z njimi skušala razlagati posameznikove odločitve, s katerimi je vplival na tok zgodovinskih dogodkov, sta hagiografe zanimala predvsem posameznikova notranja drža in njegov odnos do Boga. Hagiografije bralca niso želele seznanjati z zgodovinskimi dejstvi. Ko torej v začetku 6. stoletja Evgipij pripoveduje zgodbo o tem, kako je nekaj desetletij pred tem v podonavskih provincah rimskega cesarstva svetniški menih Severin prebivalce Lavriaka spodbujal k obrambi pred barbarskimi Germani, bralcu ne želi sporočiti, da rimska država tega ni bila več sposobna in da je cerkvena organizacija že v celoti prevzela funkcijo nekdanje civilne oblasti. In ko Evgipij bralcu z navdušenjem pripoveduje, kako je Severin z molitvijo obvaroval pridelke pred opustošenjem kobilic ter kako je poskrbel za pravično razdelitev hrane, se ne zaveda, da opisuje edinstven poznoantični sistem družbene podpore, ki ga je organiziral omenjeni svetnik (Bratož, 1982, 116, 124). Evgipijeva intenca se je skrivala drugje. Bralcu je želel sugerirati, da je Severin razpolagal z vsemi glavnimi atributi svetosti ter da sta molitev in zaupanje v Boga najboljši recept za reševanje političnih in socialnih problemov. Sporočilnost njegove biografije se ni skrivala v podajanju zgodovinskih dejstev, ampak v prikazovanju božje moči in usmiljenja.

Hagiografije so v prvi vrsti služile liturgičnemu čaščenju svetnikov. Posameznika so navduševale ter spodbujale k notranji rasti (Grundmann, 1987, 29). Besedila so ohranjala brezosebno tendenco. Predmet njihove obravnave ni bil svetnik sam, ampak božje delovanje prek njega (Derschka, 2014, 98 in 206). Gregor iz Toura je v svoji *Liber*

in *gloria martyrum* povzel takratno splošno mnenje, da se je prek mučencev bojeval in zmagoval Bog sam, Bernard iz Clairvauxa pa je svetost povezoval z izgubo individualnih vzgibov. Junaki hagiografij zato niso bili prikazovani kot zgodovinske osebnosti, ampak so bili slikani kot znanilci nepremagljivosti krščanskih kreposti, moči vere in božje oblasti (Lotter, 1979, 307). Individualne značajske poteze so z redkimi izjemami izginile in dale prednost tipiziranim svetniškim lastnostim, ki jih je Hertling razdelil v deset skupin (Hertling, 1933, 265–266). Opisovanje človeškega značaja ni bilo eden od srednjeveških *causae scribendi* (Derschka, 2014, 100). Glavno sporočilo hagiografij je bilo, da je sveti posameznik zgolj podaljšana roka Boga, posredovalec njegove volje in podobno kot starozavezni preroki zgolj posrednik med mogočnim zapovedovalcem in usmiljenim sodnikom na eni strani ter grešnim ljudstvom, zakrknjenim v svoji trdosrčnosti, na drugi. Čeprav je svetnik nastopal kot glavna literarna oseba, so hagiografski teksti dejansko govorili o odnosu med Bogom in njegovim ljudstvom, med absolutnim in kolektivom. Nosilec hagiografske pripovedi ni svetnik, ampak njegove kreposti. Posameznik je postavljen v drugi plan, v ospredju pa je krščansko občestvo, ki ga svetniški posameznik nagovarja in spodbuja. Hagiografija ni pripoved o posamezniku, ampak o ideal(izira)ni podobi skupnosti.

Redke zgodovinskopolitične biografije, ki so nastale v zgodnjem srednjem veku, je težko ostro ločiti od hagiografij. Vsebinsko gre pogosto zgolj za naštevanje telesnih značilnosti posameznika in njegove zunanosti, vključno z banalnostmi, kot je obleka. Posameznikova dejanja so nereflektirano vrednotena zgolj kot dobra ali slaba. Einhardov življenjepis Karla Velikega pomeni vrh zgodnjersrednjeveške biografije. In čeprav izpostavlja nekatere njegove individualne sposobnosti, je tudi Einhard Karla Velikega ocenjeval predvsem kot vladarja in ne kot posameznika. Kot tak se Karel ne izrisuje kot individuum, ampak uteleša tipizirano podobo vladarja, ki se je izoblikovala pod vplivom Svetonijevih biografij rimskih cesarjev (Derschka, 2014, 99).

Kot drugo literarno zvrst, ki je bila v srednjem veku namenjena opisovanju življenjskih zgodb posameznikov, Grundmann izpostavlja *gestae*, dejanja. Po njegovem mnenju gre za edinstveno in specifično srednjeveško historiografsko zvrst, pri kateri so bili po zgledu *Liber pontificalis* biografski elementi vključeni v širši stvarni kontekst (Grundmann, 1987, 38–45; Sot, 1981, 13). Zgodovina samostana ali škofije je bila podana v obliki zaporednega opisovanja dejanj posameznih škofov ali opatov, ki so največkrat enolično nanizani drug za drugim kot skulpture na gotskem portalu. Na ta način je na primer Thietmar v svoji *Chronik* prikazal zgodovino škofije v saškem Merseburgu ali nekoliko kasneje Adam iz Bremna z *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* zgodovino hamburške nadškofije. Toda podobno kot pri vitah sporočilnost gest presega opise posameznika in njegovih dejanj. Adam iz Bremna je na primer v pripoved o nadškofu Adalbertu vpletel dragocene podatke o prebivalcih skrajnega severa celine, ki jim je namenil celotno četrto knjigo. Na ta način je srednjeevropskega

bralca prvič seznanjal z ljudstvi s skrajnega severa kontinenta – od Islandije, Grenlandije in Skandinavije do Baltika. Toda namen njegovega pisanja ni bil v etnološkem opisu teh ljudstev in njihovih dežel, ampak je želel jasno pokazati, do kot sežejo pretenzije hamburške nadškofije po cerkveni jurisdikciji (Grundmann, 1987, 42). Glavna vloga v pripovedi je dejansko pripadala nadškofiji in ne posameznemu nadškofu. Posameznik je bil zgolj instrument in podaljšana roka institucije.

Kako so ob koncu 10. in v začetku 11. stoletja posameznikova dejanja vrednotili skozi prizmo kolektiva ali institucije, nam zelo lepo pokažejo nekateri viri, ki govorijo o Henrik II., zadnjem nemškem kralju in cesarju iz rodbine Otonov. Henrik, ki je vladal v prvih desetletjih 11. stoletja, je skupaj z ženo Kunigundo edini srednjeveški nemški kralj, ki je bil tudi uradno prištet med svetnike. Pri tem je glavno vlogo odigrala škofija v Bambergu. Njena angažiranost seveda ni naključna. Henrik je namreč leta 1008 škofijo ustanovil, v bamberški stolnici pa je skupaj s Kunigundo tudi pokopan. Ne preseneča torej, da je že sredi 12. stoletja domnevno izpod rok nekega diakona Adelberta v Bambergu nastal tekst, ki je poveličeval Henrikova dejanja in predstavljal njegovo življenje v očitni hagiografski maniri. Toda istočasno so nastajali tudi teksti, ki so bili do Henrika bistveno bolj kritični in so metali senco na njegov svetniški nimbus. Bruno iz Querfurta je kritiziral zlasti njegovo povezovanje s poganskimi Lutici proti krščanskemu poljskemu vojvodi. V pismu, ki ga je naslovil na vladarja, se je spraševal, ali je primerno bojevati se s krščanskim ljudstvom in biti v prijateljskih odnosih s pogani. Podobno je domnevno krivična razsodba, ki naj bi jo vladar sprejel na škodo svojih znancev, Thietmarja iz Merseburga spodbudila k ostri sodbi, da je tudi vladar lahko grešnik (Weinfurter, 2002, 204–208). Najlepše pa se ta hitro spremenljiva optika zrcali v analih iz saškega Quedlinburga. Ko je mesto v prvih letih Henrikove vladavine izgubilo položaj enega pomembnejših vladarskih mest, so bili anali zelo kritični do Henrikovega načina vladanja. Toda ko je Henrik leta 1014 opatinji Adelheidi poleg matičnega samostana v upravo izročil še samostana v bližnjih Gernrodeju in Vrednu, se je dikcija analov pričela spreminjati, po letu 1021, ko je vladar celo osebno obiskal samostan in ga bogato obdaril, pa je postala skoraj panegirična (Althoff, 1991, 142). Henrikov primer nakazuje, da v 11. stoletju posameznikove značajske in osebnostne lastnosti še vedno niso predmet refleksije. Merilo, po katerem je bil posameznik vrednoten, niso bile njegove poteze in odločitve, kaj šele ideje in vizije, ki bi bile sad poglobljenega razmisleka in bi prispevale k trajnejši koristi širše abstraktne skupnosti. Celotni vladar in svetnik, kot je bil Henrik II., je bil ocenjevan zgolj skozi prizmo dobrobiti konkretnega kolektiva, pri čemer so bili le redki avtorji sposobni meje skupnosti postaviti širše od lastne rodbine ali institucije, ki so ji pripadali.

Šele globoke družbene in gospodarske spremembe, ki so se pričele sredi 11. stoletja, dokončni zagon pa so dobile v 12. in 13. stoletju, so pripeljale do drugačnega razumevanja posameznika, posledično pa tudi besedil z biografsko vsebino. Filozofski

diskurz, ki ga je spremljal zlasti spor o naravi univerzalij, je spodbudil oblikovanje novih konceptov, ki so postopoma vodili k izoblikovanju spremenjenega razmerja med družbo in njenimi posameznimi člani. Sprva sicer omejeno na ozek krog družbene elite so bili ljudje vse bolj dojemani v prvi vrsti kot individuumi in šele nato kot člani širše skupnosti (Dinzelbach, 2008, 29). Pri tem ni šlo toliko za novo odkrivanje pojma, ampak predvsem za globoke spremembe v obstoječi paradigmi. To je bil proces, v katerem so se ljudje začeli zavedati svoje individualnosti in individualnosti sočloveka ter jo začeli artikulirati (Derschka, 2014, 11).

Uveljavljanje drugačnih principov, katerih skupni imenovalec je bila individualizacija, je temeljito zarezalo v obstoječe družbene vzorce. Do bistvenih sprememb je prišlo v sferi verovanja. Mistiki 12. stoletja so utemeljili novo percepcijo Kristusa. Podoba božjega sina kot vzvišenega in oddaljenega vladarja se je postopoma spreminjala v lik osebnega, bližnjega prijatelja, ki pozornost namenja vsakemu posameznemu verniku. Subjekt mističnega religioznega doživetja ni bil več kolektiv, ampak posameznik, čigar duša se združuje z Bogom (Derschka, 2014, 31–33). Podobno so se spremenili koncepti nekaterih religioznih kategorij. Kolektivno zveličanje v okviru vesoljne cerkve je v 12. stoletju nadomestila predstava o poslednji sodbi, h kateri bo po smrti pristopal vsak posameznik sam in pri kateri bo polagal račune za svoja zemeljska dejanja. Izoblikoval se je koncept vic kot vmesnega prostora med nebese in peklom, kjer posameznik zadoščuje za svoje zemeljske slabosti (Le Goff, 1981). Teologa Anselm iz Canterburyja in Peter Abelard sta vzpostavila novo razumevanje greha. Naklep, pogojen z zlim namenom povzročitelja, je postal bistven element, ki je določeno dejanje označil kot grešno. Spremenjeno dožemanje greha in grešnosti se je dokončno manifestiralo v začetku 13. stoletja z novo normativno ureditvijo zakramentalne prakse. Na četrtem lateranskem koncilu leta 1215 so z institucionalno avtoriteto uveljavili prakso obvezne vsakoletne osebne spovedi, v kateri se vzpostavitev individualiziranega odnosa med človekom in Bogom odraža tudi v najširši družbi (Derschka, 2014, 37–41). Podobnim spremembam lahko sledimo tako rekoč v vseh sferah človeškega bivanja. Derschka jih je poimenoval »*Orte der Individualität*« in izpostavil enajst področij, v katerih se zrcalijo omenjene družbene spremembe (Derschka, 2014, 29 sl.).

Družbene spremembe so se odrazile tudi v odnosu do biografskih tekstov. Sredi 12. stoletja je pod rokami Otona iz Freisinga nastal *Gesta Friderici I.*, ki pa je za razliko od njegove Svetovne kronike skoraj utonil v pozabo. Tudi hagiografije so pričele dobivati vse več individualnih potez (Stark, 1996, 704 sl.). Starejše nekritične vita očitno niso več mogle zadovoljiti spremenjenih zahtev in okusa časa. Tomaž Čelanski je tako okrog leta 1230 napisal prvo biografijo Frančiška Asiškega ter v svoj zapis vnesel tudi zgodbe iz njegovega otroštva in mladosti. Berschin je Tomaževo biografijo označil kot primer emancipacije srednjeveških hagiografij od poznoantične tradicije (Berschin, 2004, 90–91).

Poleg vit ter gest je treba med biografskimi besedili srednjega veka vsaj na kratko izpostaviti avtobiografije. Antika sicer ni poznala avtobiografije kot posebne literarne zvrsti, poznala pa je dve tradiciji, na kateri so se lahko naslonili tudi srednjeveški avtorji. Prva skupina so v tretji osebi pisana poročila, ki so nastala po zgledu Cezarjevih Galskih vojn in v katerih skuša avtor opravičiti svoja dejanja, druga skupina pa so besedila, podobna razmišljanjem cesarja Marka Avrelija, v katerih niso bila v ospredju avtorjeva dejanja, ampak želja po razmisleku o lastnem notranjem svetu (Derschka, 2014, 106). Z Avguštinovimi *Confessiones*, ki so nastale konec 4. stoletja, je eden najvplivnejših krščanskih mislecev ustvaril mojstrovino reflektirajoče introspekcije, toda njegovo besedilo so začeli šele okrog leta 1100 dojemati kot avtobiografijo. Pred tem so Avguštinovo samoizpoved razumeli kot zgodbo o svetnikovem spreobrnjenju in ne kot spodbudo za razmislek o lastnem čutenju, mišljenju in ravnanju (Derschka, 2014, 106). Vsekakor Avguština ne gre šteti za začetnika srednjeveške avtobiografije (Lehmann, 1998², 290).

V zgodnjem srednjem veku je tako ohranjenih le nekaj avtobiografskih besedil, ki se osredotočajo predvsem na opisovanje konkretnih dejanj – kot na primer Sugerjev opis gradnje katedrale v St. Denisu – ali pa izhajajoč iz meniške prakse samoizpraševanja govorijo o posameznikovi duhovni izkušnji. Noben tovrsten avtobiografski tekst ne opisuje celotnega življenja posameznika od rojstva do smrti (Lehmann, 1998², 285–289; Derschka, 2014, 107). Šele družbene spremembe 12. stoletja so tej literarni zvrsti dale nov zagon, ki ga Derschka označuje kot kvalitativni preboj (Derschka, 2014, 107), Berschin pa kot avtobiografski val (Berschin, 2001, 350). Še v 12. stoletju sta nastala dva pomembna avtobiografska teksta. Guibert, opat v benediktinskem samostanu Nogent-sous-Coucy v Pikardiji na severu Francije, je svoje življenje popisal v *De vita sua sive Monodiae* in vanje po Avguštinovem zgledu vključil tudi svoje otroštvo. Nekaj desetletij kasneje je v *Historia calamitatum mearum* pogled na svoje življenje podal tudi Peter Abelard; v njem se kaže kot tragična žrtev tako svoje nečimrnosti kot strastne predanosti resnici. V začetku 13. stoletja je Giubertu in Abelardu stopil ob bok Gerald iz Walesa, in sicer z besedilom, ki ga je samozavestno naslovil *De rebus a se gestis*. Vrednotenje tovrstnih tekstov in njihovega prispevka k »odkrivanju individuuma« je v stroki neenotno. Wilhelm Kölmel jih vidi kot znamenje velikih družbenih sprememb (Kölmel, 1996, 680–682), medtem ko za Aarona Gurjeviča srednjeveške avtobiografije ravno obratno dokumentirajo nezmožnost opisovanja lastnega neponovljivega notranjega sveta, saj se pri pisanju avtorji poslužujejo cele vrste tradicionalnih toposov, s čimer se nam izmika njihov resnični, pravi jaz (Gurjevitch, 1994, 194–195, 242). Toda kljub vsej skepsi, ki jo lahko izražamo ob vsakem od teh primerov, velja ugotovitev, da so najkasneje od 12. stoletja naprej ljudje intenzivneje čutili intimno potrebo prikazati lastno usodo in elemente svojega notranjega življenja (Derschka, 2014, 113).

Spremenjeno dojemanje individuuma je v poznem srednjem veku biografskim besedilom dalo nov zagon. Količina tovrstnih besedil se je močno povečala, razširil se je krog avtorjev, ki ni bil več omejen zgolj na duhovščino, diferencirala pa se je tudi ciljna publika. Latinščina, univerzalni jezik Cerkve in univerze, namenjena liturgiji in znanstvenemu razpravljanju, se je umaknila vernakularnim jezikom, ki jih je razumela širša množica bralcev in v katerih je bilo lažje razkrivati svoja najgloblja čustva. Raznovrstnejša je postala tudi formalna oblika (Müller, 1998², 315–320). Različne biografske in avtobiografske elemente lahko najdemo v ljubezenski liriki visokega srednjega veka (nemški viteški liriki, trubadurji), pri kateri pogosto ni jasno, ali gre za fikcijo ali za opisovanje resničnih bodisi lastnih bodisi tujih doživetij. Biografske elemente vsebujejo besedila mnogih nemških mistikov, kot na primer Mechthilde iz Magdeburga in Heinricha Seuse, ki so v poznem srednjem veku dosegala razmeroma široko bralno publiko. Popularni so bili prikazi življenj plemičev ali vitezov v obliki verzificiranih *Preisrede* in *Totenklage*. Biografski teksti so lahko bili namenjeni politični propagandi, kot na primer spomini Helene Kottanner, ki je s krajo ogrske krone reševala legitimnost Ladislava Posmrtnega. V obliki družinskih kronik so od konca 14. stoletja svoja doživetja začeli zapisovati tudi meščani, kot na primer nürnberški meščan Ulman Stomer s *Püchel von mein geslecht und von abentewr* ali Burkhard Zink, ki je kroniko mesta Augsburg končal s prikazom svojega življenja.² Veliko biografskih elementov najdemo v poročilih popotnikov in misijonarjev, ki so bila med poznosrednjeveškim bralstvom izredno priljubljena čtivo. Med avtobiografskimi teksti izstopa avtobiografija cesarja Karla IV. *Vita Caroli IV. Imperatoris Romani ab eo ipso conscripta*, ki pa se konča tam, kjer bi se vladarjeva avtobiografija šele morala začeti, namreč s Karlovim prevzemom nemške kraljeve krone ter začetkom odločilnega poseganja v zgodovinsko dogajanje (Lehmann, 1998², 290–294; Grundmann, 1987, 38). Konec 15. stoletja nastali *Theuerdank* in *Weißkunig*, v katerih je dal Habsburžan Maksimilijan v viteški maniri opevati svoje življenje, se zdita samo še kot zadnji refleks odhajajočega srednjega veka (Grundmann, 1987, 38).

V 14. stoletju se pričnejo pojavljati biografski zapisi, ki izhajajo iz povsem novih izhodišč in imajo s srednjeveško tradicijo le malo skupnega. Zgodnji humanisti so kmalu začeli s posnemanjem antičnih zgledov in zasnovali obsežne zbirke življenjepisov različnih oseb. Sredi 14. stoletja je tako Francesco Petrarca v več redakcijah ustvaril *De viris illustribus*, Giovanni Boccaccio pa je večkrat predelal svoj *Trattatello in laude di Dante*. Kasneje je svoj biografski opus razširil še z latinskima zbirkama *De casibus virorum illustrium* in *De mulieribus claris*. Podobno je v začetku 15. stoletja Giannozzo Manetti pisal o Danteju, Petrarci in Boccacciu, nekaj desetletij kasneje pa je Enea Silvio Piccolomini sestavil latinsko *De viris illustribus*. Toda tudi pri zgodnjih humanističnih

2 Grundmann sicer tovrstne tekste uvršča med mestno kronistiko in ne med biografije. Prim. Grundmann, 1987, 45–48.

avtorjih je mogoče zaznati razvojni lok. Če sta se Petrarca in Boccaccio pri pisanju osredotočala na svetopisemske in antične osebe ter je Manetti pisal o že pokojnih humanistih, se je Piccolomini brez zadrege osredotočal na svoje sodobnike, tako iz vrst vladarjev kot svojih idejnih somišljenikov. Med osebe, ki so bile vredne lastnega biografskega zapisa, je umestil tudi Barbaro Celjsko, vdovo po cesarju in kralju Sigismundu. Vendar je bil tudi Piccolomini zgolj otrok svojega časa. Poteze, s katerimi je risal posamezne osebe, so bile močno pogojene z lastnim odnosom do njih, ta pa pogosto s političnimi okoliščinami. Lep primer njegove pristranskosti je rodbina Celjskih grofov. Dikcija, ki je bila v zgodnjih tekstih rodbini naklonjena, se je kasneje močno zostrila. Po Ulrikovem sodelovanju z avstrijskim plemstvom v Mailberški zvezi leta 1452 je Piccolomini postal neprizanesljiv sodnik, njegove besede pa ostre kot britev. Barbari je očital pohotnost in moralno sprijenost, Ulrika in Friderika pa je pred očmi bralcev izrisal kot nepredvidljiva oportunisti, ki sta sposobna slediti zgolj lastnim političnim interesom in zadovoljevanju telesnih potreb (Mlinar 2005, 70 sl). Toda verodostojnost Piccolominijevih ocen je zelo vprašljiva, saj se napajajo iz izvira antičnih zgledov. V Mailberški zvezi avstrijskega plemstva proti Frideriku III., ki jo je doživel kot vladarjev kancler, je Piccolomini videl Katilinovo zaroto proti rimski republiki. Posledično so posamezne osebe iz plemiške zveze postale na moč podobne Salustovim opisom sodelujočih v zaroti. Ulrik Celjski je tako dobil poteze Katiline, Barbara pa je prevzela vlogo Sempronije (Wagendorfer, 2003, 149–158). Piccolominijevi opisi Celjskih grofov torej ne razkrivajo toliko osebnostnih značilnosti grofov samih, temveč v prvi vrsti kažejo na avtorjevo navdušenje nad antičnimi literarnimi vzorci, zlasti nad Salustom. Pri tem Piccolomini ni bil izjema, saj podoben vzorec preslikave značajskih oznak najdemo tudi pri Valoriju ali Machiavelliju (Burke, 1999, 66). Šele mlajši humanistični pisci so pod vplivom Plutarhovih Vzorednih življenjepisov, ki jih je zahodni svet prek prevodov ponovno recipiral sredi 15. stoletja, pričeli večjo pozornost posvečati – kot se je Plutarh izrazil v uvodu k življenjepis Aleksandra Velikega – nepomembnim stvarem, ki po njegovem prepričanju o človekovem značaju pogosto izdajajo več kot krvave bitke. Z novim pristopom, ki se je dokončno uveljavil šele v 16. stoletju, je bila odprta pot biografiji, kot jo razumemo danes.

Renesansa 12. stoletja se kaže kot pomembna prelomnica v razvoju srednjeveške biografike. Spremenjen odnos do posameznika, ki se je trgal iz okvira kolektivnega in pridobival individualne poteze, se zrcali tudi v tekstih. Toda v praktičnem smislu se za zgodovinarja in njegovo obrt ne spremeni veliko. Kljub očitnim vsebinskim spremembam zgodovinar še vedno z veliko težavo dobi vpogled v posameznikovo notranjost, v njegovo čutenje in intimno razmišljanje. Notranja organizacija nekega individuumu, ki ga po svojem bistvu dela drugačnega od drugih individuumov, ostaja prikrita. Razlog je v količini in strukturi virov ter posledično v metodoloških težavah (Derschka, 2014, 201). Le Goff tako v svojem razmišljanju o biografijah opozarja, da je za čas pred 14. stoletjem

izjemno težko najdi dovolj gradiva, da bi napisali biografijo o komerkoli, razen o najpomembnejših osebnostih, ki spadajo v dve kategoriji ljudi, med kralje in svetnike.³ Toda istočasno poudarja, da draž opisovanja posameznika ostaja, ter povzema besede stanovskega kolega Bernarda Guenéeja, ki najlepše opišejo privlačnost biografij za zgodovinarje (Le Goff, 1989, 394 in 405). Po Guenéejevem mnenju strukturni pristop preteklost sicer osvetljuje s čudovito koherentnostjo, ki pa zgodovino poenostavlja. Biografije pa po drugi strani omogočajo vpogled v prevladujočo kompleksnost zgodovine. Biografija nam omogoči, da več pozornosti posvetimo naključju, dogodku in kronološki sekvenci, ter tako sama zase zgodovinarju daje občutek časa, v katerem so ljudje živeli.

Bibliografija

- Aertsen, J. A. et al. (ur.), *Individuum und Individualität im Mittelalter*. Miscellanea Medievalia 24, Berlin, New York 1996.
- Aertsen, J. A., Einleitung: Die Entdeckung des Individuums, v: *Individuum und Individualität im Mittelalter* (ur. Jan A. Aertsen et al.). Miscellanea Medievalia 24, Berlin, New York 1996, str. IX–XVI.
- Althoff, G., Gandersheim und Quedlinburg. Ottonische Frauenklöster als Herrschafts- und Überlieferungscentren, v: *Frühmittelalterliche Studien* 25, 1991, str. 123–144.
- Berschin, W., *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Vol. I: *Von der Passio Perpetuae zu den Dialogi Gregors des Großen*. Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters VIII, Stuttgart 1986.
- Berschin, W., *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Vol. IV/2: *Ottotonische Biographie. Das hohe Mittelalter 920–1220 n. Chr. Zweiter Halbband 1070–1220 n. Chr.* Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters XII/2, Stuttgart 2001.
- Berschin, W., *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Vol. V: *Kleine Topik und Hermeneutik der mittellateinischen Biographie*. Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters XV, Stuttgart 2004.
- Bratož, R., *Evgipij, Življenje svetega Severina*, Ljubljana 1982.
- Brunhölzl, F., pod geslom: Biographie. II. Mittellateinische Literatur, *Lexikon des Mittelalters* II, Stuttgart 1999², str. 200–203.
- Burke, P., Individuality and Biography in the Renaissance, v: *Die Renaissance und die Entdeckung des Individuums in der Kunst*. Die Renaissance als erste Aufklärung II (ur. Rudolph, E.), Tübingen 1998.
- Derschka, H., *Individuum und Persönlichkeit im Hochmittelalter*, Stuttgart 2014.
- Dinzelbach, P. (ur.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, Stuttgart 2008.
- Grundmann, H., *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart*, Göttingen 1987⁴.
- Gurjevitch, A., *Geburt des Individuums*, prev. Erhard Glier, München 1994.

3 Čeprav je bil Le Goff v osnovnem metodološkem pristopu do zgodovine strukturalist, je napisal odlično biografijo francoskega kralja Ludvika IX. Svetega in Frančiška Asiškega ter leta 2012 uredil zbornik *Hommes et Femmes du Moyen lge* (nem. prevod Le Goff (Hg.), *Menschen des Mittelalters*. Von Augustin bis Jeanne d'Arc, Darmstadt: WBG, 2020).

- Hertling, L., Der mittelalterliche Heiligentypus nach Tugendkatalogen, v: *Zeitschrift für Ascese und Mystik* 8, 1933, str. 260–268.
- Kölmel, W., Autobiographien der Frühzeit, v: *Individuum und Individualität im Mittelalter* (ur. Aertsen, J. A. et al.). *Miscellanea Medievalia* 24, Berlin, New York 1996, str. 667–682.
- Le Goff, J., After Annales. The Life as History, *Times Literary Supplement*, no. 4, 489 (April 14–20), str. 394 in 405. (Slovenski prevod Le Goff, J., Življenje kot zgodovina. Preporod biografije, *Naši razgledi* 28, št. 21 (10. november 1989), str. 639–640.)
- Le Goff, J., *Nastanek vic*, prev. Katarina Rotar, Ljubljana 2009.
- Lehmann, P., Autobiographien des Lateinischen Mittelalters, v: *Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung* (ur. Niggel, G.), Darmstadt 1998², str. 283–296.
- Lotter, F., Methodisches zur Gewinnung historischer Erkenntnisse aus hagiographischen Quellen, v: *Historische Zeitschrift* 229/2 1979, str. 298–356.
- Mlinar, J., *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*, Ljubljana 2005.
- Müller, U., Thesen zu einer Geschichte der Autobiographie im deutschen Mittelalter, v: *Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung* (ur. Niggel, G.), Darmstadt 1998², str. 297–320.
- Philippart, G., *Les légendiers latins et autres manuscrits hagiographiques*. Typologie des sources du moyen âge occidental 24–25, Turnhout 1977.
- Sot, M., *Gesta episcoporum, Gesta abbatorum*. Typologie des sources du moyen âge occidental 37, Turnhout 1981.
- Stark, B., Elisabeth von Thüringen: Die Entdeckung individueller Züge in der Biographie einer Heiligen, v: *Individuum und Individualität im Mittelalter* (ur. Aertsen, J. A. et al.). *Miscellanea Medievalia* 24, Berlin, New York 1996, str. 704–719.

Janez Mlinar

Srednjeveška biografija med individualnim in kolektivnim

Ključne besede: biografija, hagiografija, zgodovinopisje, srednji vek

Razprava se osredotoča na diahroni prikaz razvoja biografskih zapisov v srednjem veku in skuša opozoriti na vlogo posameznika v njih. Na ta način je mogoče opredeliti vsebinsko vrednost srednjeveških biografskih zapisov in njihov interpretativni domet.

Srednjeveški biografski zapisi so se le deloma naslanjali na antična izhodišča. V zgodnjem srednjem veku so se uveljavile zlasti hagiografije in deloma *gestae*, ki pa so se osredotočale na kolektiv in ne na posameznika. V literarno osebo so bile zgolj projicirane kolektivne vrednote in cilji. Kot ključni moment pri menjavi paradigme se kaže t. i. renesansa 12. stoletja. Širše družbene spremembe so prinesle tudi drugačno dožemanje posameznika. Iz tipiziranih upodobitev so posamezniki začeli pridobivati individualizirane poteze. Spremenjeno dožemanje individuuma je v poznem srednjem veku biografskim besedilom dalo nov zagon. Količina tovrstnih besedil se je močno povečala, razširil se je krog avtorjev, ki ni bil več omejen zgolj na duhovščino, diferencirala pa se je tudi ciljna publika. Postopoma so se uveljavili vernakularni jeziki, raznovrstnejše pa so postale neformalne oblike.

Toda kljub temu ostaja notranja organizacija posameznega srednjeveškega individuuma prikrita. Razlog je v količini in strukturi virov ter posledično v metodoloških težavah. Po drugi strani pa nam ravno zato srednjeveške biografije omogočajo vpogled v prevladujočo kompleksnost zgodovine.

Janez Mlinar

Medieval Biography between the Individual and the Collective

Keywords: biography, hagiography, historiography, Middle Age

The treatise focuses on a diachronic demonstration of the development of biographical texts in the Middle Ages, pointing to individuals' role within these texts. This allows for a definition of content-related value of medieval biographies and their interpretative range.

Medieval biographical texts built upon ancient materials only in part. In the early Middle Ages hagiographies and, to some extent, *gestae* gained prominence; however, they focused on the collective, not the individual. Collective values and goals were thus projected on to a literary character. The so-called twelfth-century Renaissance presents itself as a key moment in the shift of paradigm. Broader social changes also brought about a new perception of the individual. Having previously been reduced to types, individuals began to acquire particular traits. A shift in the perception of an individual gave new impetus to biographical texts in the late Middle Ages. The quantity of such texts increased considerably, the circle of their authors expanded and was no longer restricted to the clergy, and their target audience was differentiated as well. Gradually, vernacular languages took root and the forms of texts became more diverse.

Nevertheless, the internal structure of a medieval individual remains concealed due to the quantity and structure of sources and, consequently, methodological issues. On the other hand, it is for these reasons that medieval biographies provide an insight into history's dominant complexity.

O avtorju

Janez Mlinar je izredni profesor za slovensko in občo zgodovino srednjega veka na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V svojem znanstveno-raziskovalnem delu se posveča zlasti srednjeveškemu zgodovinopisju, urbani zgodovini in zgodovini prostora Julijskih Alp.

About the author

Janez Mlinar is an associate professor of Slovene and general history of the Middle Ages at the Department of History of the Faculty of Arts, University of Ljubljana. In his scientific research work, he focuses mainly on medieval historiography, urban history and the history of the Julian Alps.